

تقویت نقش نفت در تامین نیازهای ارزی (تراز پرداخت‌ها طی نیمه نخست ۱۴۰۱)

بهمن ۱۴۰۱

مریم خزاعی

معاونت بررسی‌های اقتصادی
اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران

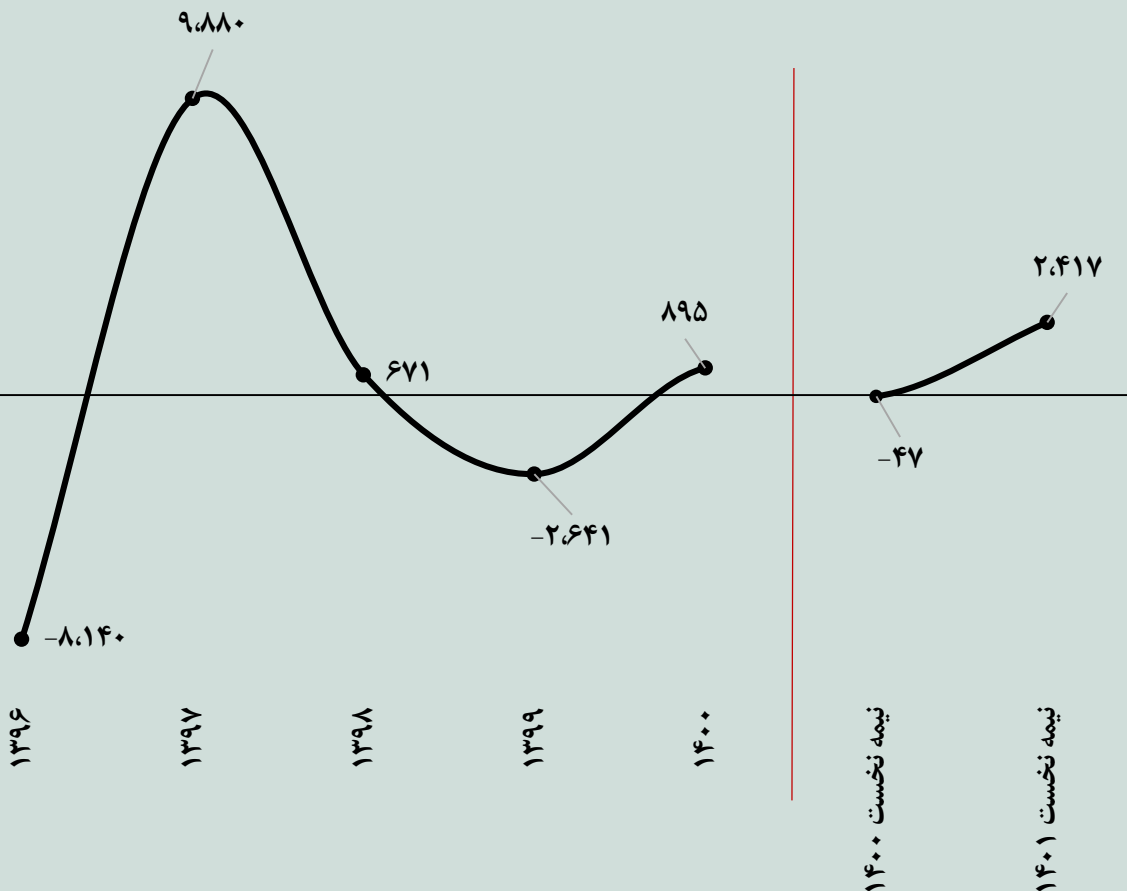
چکیده

- طی نیمه نخست سال ۱۴۰۱، اقتصاد کشور شاهد بهبود حدود ۲.۵ میلیارددلاری موازنه کل تراز پرداختها ناشی از افزایش حدود ۱۰.۷ میلیارد دلاری صادرات کالای نفتی در مقایسه با نیمه اول سال قبل، به عنوان عامل مسلط این اتفاق بود. طی مدت مورد بررسی، حساب جاری به دلیل افزایش توام صادرات کالای نفتی و غیرنفتی با بهبود ۱۲۳ درصدی همراه شد. در مقابل حسابهای سرمایه و خدمات هر دو و با شدت بیشتر برای حساب سرمایه، تضعیف شدند و به ترتیب به حدود منفی ۱۲.۹ میلیارددلار و منفی ۳.۴ میلیارددلار رسیدند.
- به علت سرعت بالاتر رشد صادرات نفتی، سهم صادرات نفتی از کل صادرات کالایی در نیمه نخست ۱۴۰۱ مجدداً افزایش یافت و به ۵۸ درصد رسید (بالاترین رقم طی سه سال گذشته) و در مقابل سهم صادرات غیرنفتی از کل صادرات کالایی به ۴۲ درصد تنزل یافت.
- در بخش حساب کالایی، تراز کالای نفتی کشور طی نیمه نخست سال جاری نسبت به مدت مشابه سال قبل، حدود ۱.۶ برابر بهبود یافت و در مقابل کسری تراز کالای غیرنفتی با افزایش ۲۰ درصدی به منفی ۱۳ میلیارددلار نزدیک شد.
- کل نیاز ارزی حساب جاری از محل عایدات ارزی (نفتی و غیرنفتی) طی نیمه ابتدایی سال ۱۴۰۱ قابل تامین بوده ولی درآمدهای ارزی غیرنفتی، فقط ۶۳ درصد از نیاز حساب جاری را پوشش می‌دهد.
- طی مدت مورد بررسی، سهم درآمدهای نفتی از کل عایدات ارزی کشور (صادرات کالاها و خدمات و دریافتی‌ها) برابر با ۵۱.۷ درصد بوده که نسبت به مدت مشابه سال قبل، ۵ واحد درصد افزایش داشته و به معنی افزایش نقش نفت در اقتصاد کشور است.

موازنه کل پرداختها

موازنه کل پرداختها - میلیون دلار

بر اساس تعاریف صندوق بین‌المللی پول، تراز پرداختها یک خلاصه گزارش آماری است که مبادلات خارجی یک اقتصاد را در یک دوره زمانی، مشخص می‌کند و شامل حساب کالا و خدمات، حساب درآمد، حساب مالی یا نقل و انتقالات جاری و حساب سرمایه می‌شود. در گزارش تراز پرداختهای بانک مرکزی، تراز پرداختها برآیند حساب جاری، حساب سرمایه و اشتباهات و از قلم‌افتادگی است.

طی دوره ۱۳۹۶ الی ۱۴۰۰، بهترین موقعیت موازنه کل پرداختها مربوط به سال ۱۳۹۷ با رقمی نزدیک به ۱۰ میلیارد دلار بوده است.

موازنه تراز پرداختهای کشور طی نیمه ابتدایی سال ۱۴۰۱ معادل ۲.۴ میلیارد دلار برآورد شده که در مقایسه با مدت مشابه سال قبل که رقمی منفی بود، با بهبود حدود ۲.۵ میلیارد دلاری همراه است. عامل مسلط اثرگذار بر بهبود مزبور افزایش ۵۷ درصدی صادرات نفتی در همین مدت بوده که در ادامه گزارش به جزئیات آن اشاره شده است.

خلاصه وضعیت تراز پرداختها

اجزای تشکیل دهنده تراز پرداختها-میلیون دلار

شرح	نیمه اول ۱۴۰۰	نیمه اول ۱۴۰۱	درصد تغییرات
حساب جاری	۵۹۹۷	۱۳۳۶۶	۱۲۳
حساب کالا	۸۰۷۳	۱۶۶۵۳	۱۰۶
صادرات کالا (فوب)	۳۶۱۰۸	۵۰۶۵۹	۴۰
صادرات کالای نفتی	۱۸۶۷۷	۲۹۳۹۴	۵۷
صادرات کالای غیرنفتی	۱۷۴۳۱	۲۱۲۶۴	۲۲
واردات کالا (فوب)	۲۸۰۳۵	۳۴۰۰۶	۲۱
گاز و فرآورده‌های نفتی	۰	۰.۳	-
سایر کالاها	۲۸۰۳۵	۳۴۰۰۵	۲۱
حساب خدمات	-۲۲۲۵	-۳۴۲۲	-۵۴
حساب درآمد	-۱۶۴	-۹۵	۴۲
حساب انتقالات جاری	۳۱۴	۲۳۰	-۲۷
خالص حساب سرمایه	-۶۳۴۱	-۱۲۸۵۰	-۱۰۳
اشتباهات و از قلم افتادگی	۲۹۷	۱۹۰۱	۵۴۰
موازنه کل	-۴۷	۲۴۱۷	۵۲۴۰

دو جزء اصلی و مهم تراز پرداختها؛ حساب جاری و حساب سرمایه هستند.

حساب جاری از اجزای حساب کالا، خدمات، درآمد و انتقالات جاری تشکیل شده است. برآیند حساب جاری در نیمه اول سال ۱۴۰۱ با کسب ۷.۴ میلیارد دلار افزایش نسبت به مدت مشابه سال قبل (۱۲۳ درصد)، برابر با حدود ۱۳.۴ میلیارد دلار بوده است.

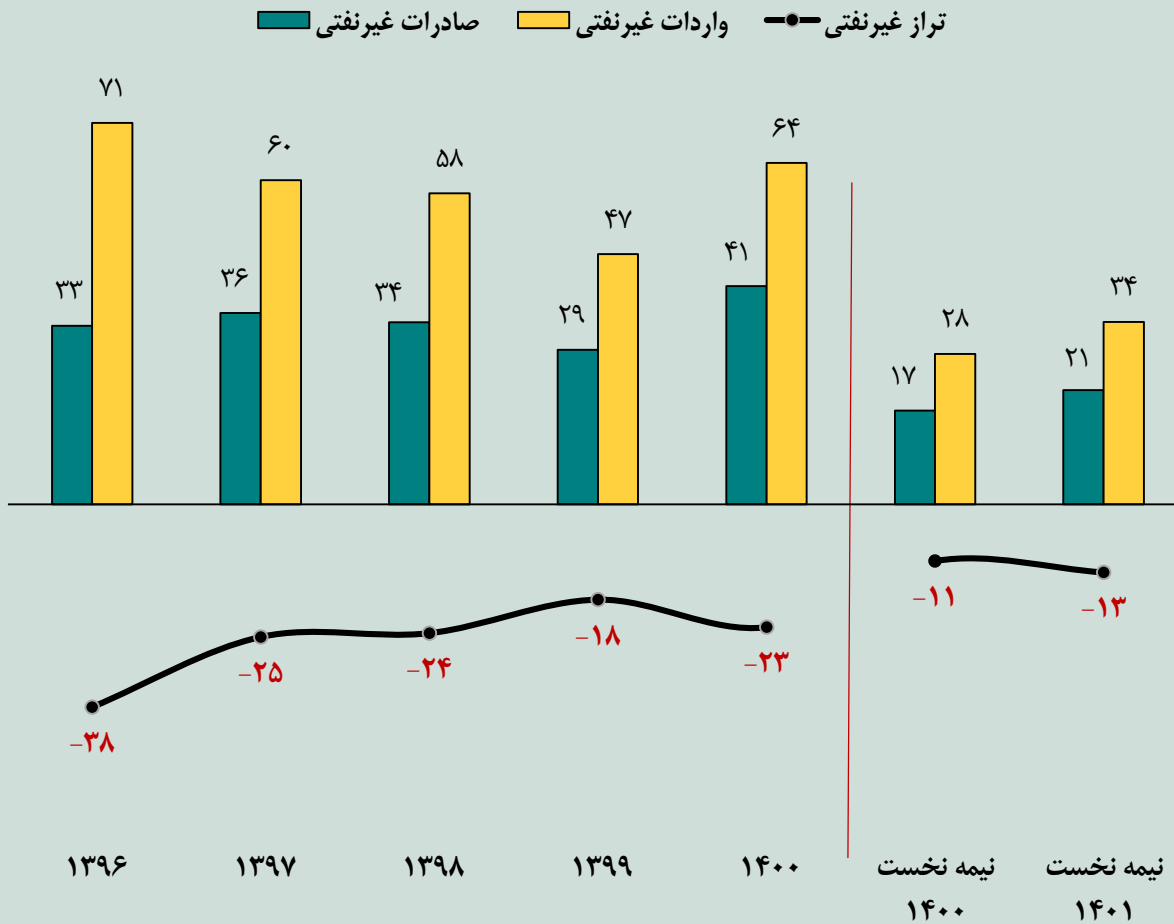
در زیرمجموعه حساب جاری، حساب کالا عامل اصلی فزاینده و در مقابل حساب خدمات در نقش تضعیف کننده حساب جاری ایفای نقش داشته‌اند.

برای خالص حساب سرمایه در پایان شهریور ۱۴۰۱، رقمی حدود منفی ۱۲.۹ میلیارد دلار اعلام شده که صرف نظر از دارا بودن ماهیت کسری، در مقایسه با مدت مشابه سال قبل مجدداً تضعیف نیز شده است.

در مجموع طی مدت مورد بررسی، حساب جاری اثر فزاینده و در مقابل خالص حساب سرمایه، اثر کاهنده و تضعیف کننده بر موازنه کل پرداختهای کشور داشته‌اند.

تراز کالای غیرنفتی

تراز کالای غیرنفتی - میلیارد دلار

حساب کالا از دو بخش کالای نفتی و کالای غیرنفتی تشکیل می‌شود. تراز کالای غیرنفتی کشور در پایان نیمه نخست ۱۴۰۱ همراه با کسری و حدود منفی ۱۲.۷ میلیارد دلار بوده که در مقایسه با مدت مشابه سال قبل، ۲۰ درصد تضعیف شده است.

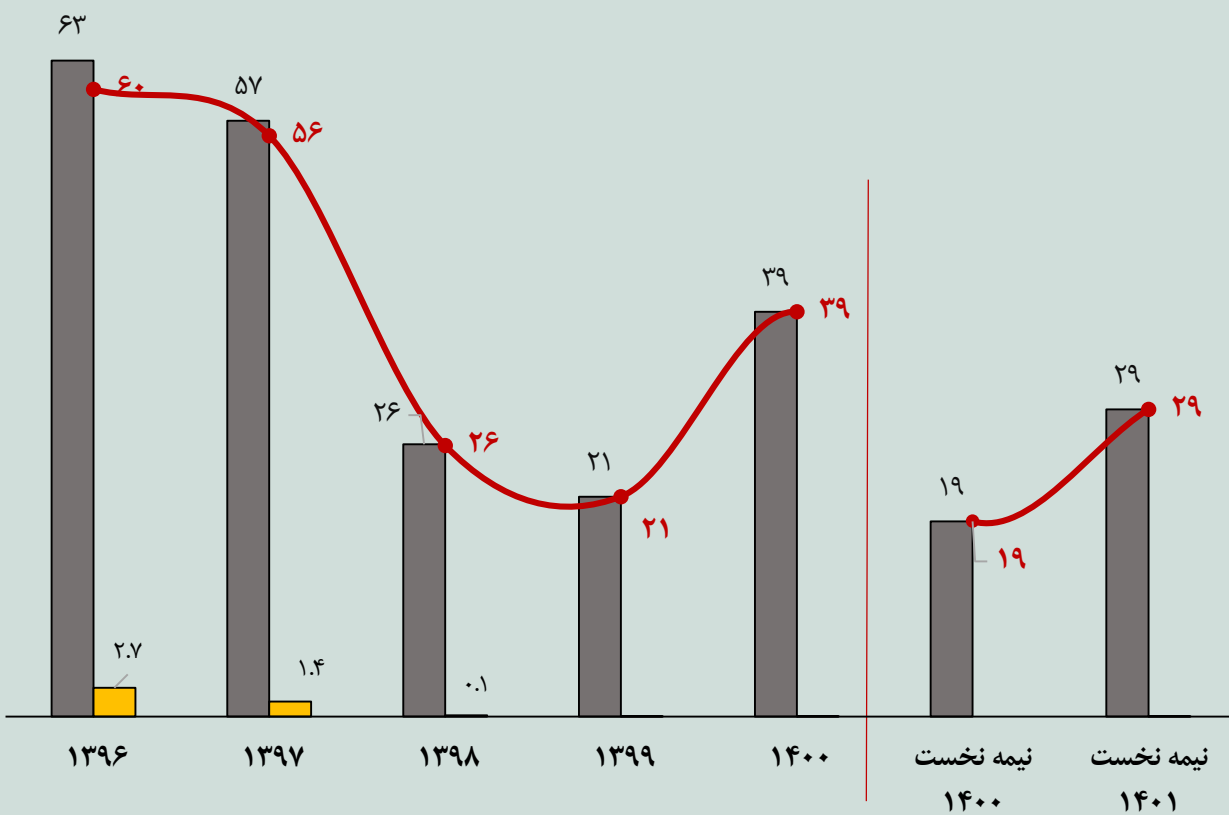
در مدت مورد بررسی، واردات کالای غیرنفتی حدود ۲۱.۳ درصد و صادرات کالای غیرنفتی هم حدود ۲۲ درصد افزایش داشته که به دلیل بالاتر بودن رقم واردات، اثرکاهندگی رشد واردات بیشتر بوده و با مشارکت منفی ۵۶ واحد درصدی در برابر مشارکت حدود ۳۶ واحد درصدی افزایش صادرات کالای غیرنفتی، در نهایت موجب تضعیف ۲۰ درصدی تراز کالای غیرنفتی شده است.

همان طور که در نمودار مقابل مشاهده می‌شود تراز کالای غیرنفتی ایران همواره با کسری قابل توجهی همراه بوده و حتی در مقاطعی که تراز مزبور با بهبود نسبی مواجه شده (سالهای ۱۳۹۷ الی ۱۳۹۹)، بیشتر به دلیل افت واردات کالایی و نه افزایش صادرات غیرنفتی، بوده است.

تراز کالای نفتی

تراز کالای نفتی - میلیارد دلار

تراز کالای نفتی - صادرات نفتی - واردات گاز و فرآورده‌های نفتی

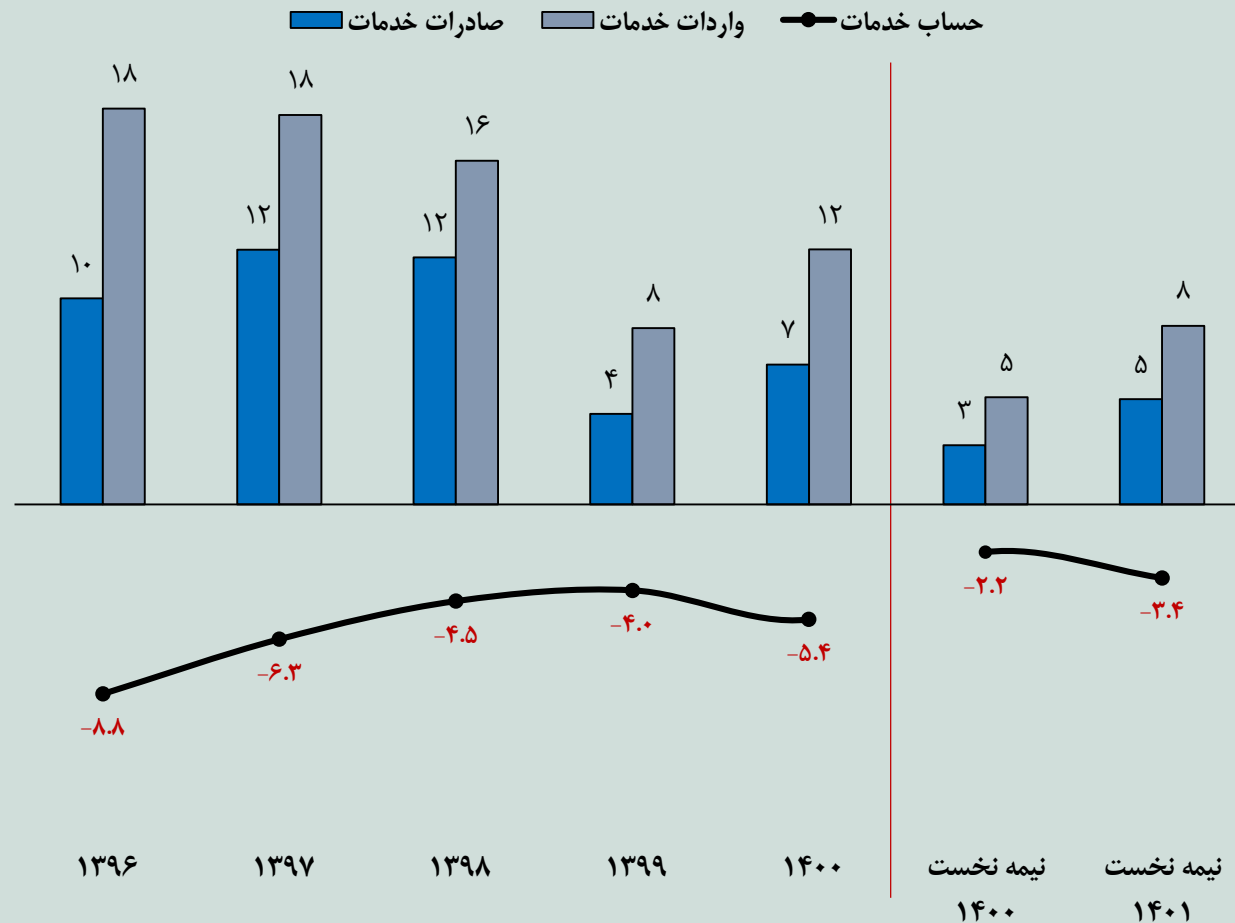
• تراز کالای نفتی ایران به دلیل واردات ناچیز اقلام نفتی و در مقابل صادرات بالای نفت و گاز، همواره مثبت است. صادرات نفتی ایران در نیمه اول سال ۱۴۰۱ با افزایش قابل توجه ۵۷ درصدی همراه شد و از ۱۸.۷ میلیارد دلار در نیمه ابتدایی ۱۴۰۰ به ۲۹.۴ میلیارد دلار در نیمه نخست ۱۴۰۱ رسید. افزایش مزبور موجب رشد حدود ۱.۵ برابری تراز نفتی کشور در این مدت شد.

• میانگین سهم صادرات نفتی از کل صادرات کالایی کشور طی دو سال ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷ حدود ۶۵ درصد بود که به دلیل تحریم و تحولات در بازار جهانی نفت، در سال ۱۳۹۸ به ۴۳ درصد و در سال ۱۳۹۹ هم به ۴۲ درصد، کاهش یافت. سهم مزبور در سال ۱۴۰۰ همراه با افزایش بهای نفت خام در بازارهای جهانی و رشد صادرات نفتی ایران، به ۴۹ درصد افزایش یافت و در مقابل در همین سال سهم صادرات غیرنفتی از کل صادرات کالایی کشور از ۵۸ درصد به ۵۱ درصد کاهش یافت. با افزایش بیشتر صادرات نفتی در مقایسه با صادرات غیرنفتی در نیمه اول سال ۱۴۰۱، مجدداً سهم صادرات نفتی از کل صادرات کالایی افزایش یافت و به ۵۸ درصد رسید (بالاترین رقم طی سه سال گذشته) و در مقابل از سهم صادرات غیرنفتی در صادرات کالایی کشور کاسته و به ۴۲ درصد نزدیک شد.

❖ در آمارهای بانک مرکزی منظور از صادرات نفتی، مجموع ارزش نفت خام، فرآورده نفتی، گاز طبیعی، میعانات و مایعات گازی (تعرفه‌های ۲۷۰۹، ۲۷۱۰ و ۲۷۱۱) صادر شده توسط شرکت‌های ملی نفت ایران، ملی گاز ایران، ملی پالایش و پخش فرآورده‌های نفتی ایران، شرکت‌های پتروشیمی و سایرین (گمرکی و غیر گمرکی) است.

حساب خدمات

حساب خدمات - میلیارد دلار

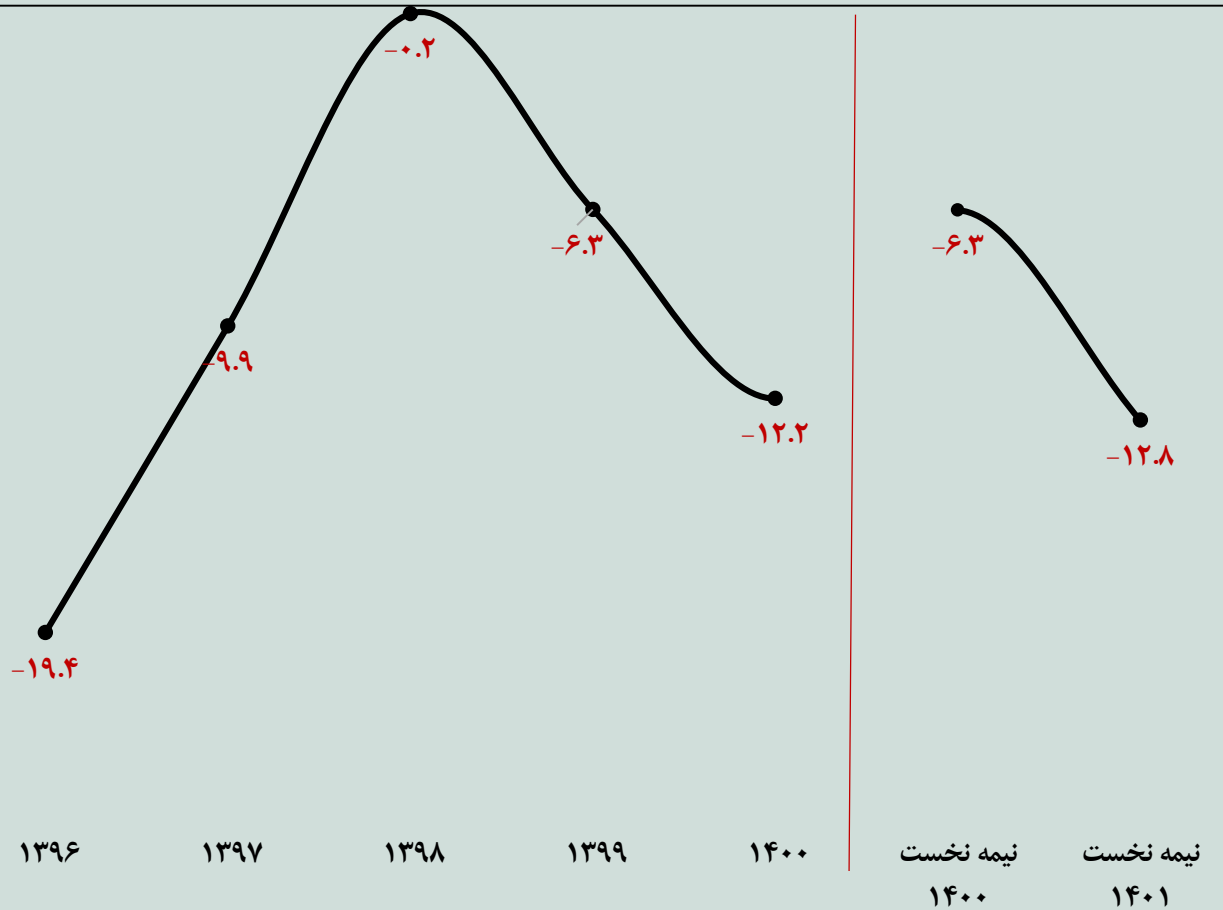
- حساب خدمات حاصل تفاوت واردات از صادرات خدمات است که طی ده سال اخیر به دلیل بالاتر بودن واردات از صادرات، حساب خدمات کشور، همواره منفی و با کسری مواجه بوده است. روند عمومی حساب خدمات طی دوره ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰، روندی افزایشی در قالب کاهش کسری خدمات بوده که علت اصلی آن افت توام واردات و صادرات خدمات با سرعت بیشتر کاهش برای صادرات در این حوزه بوده است.

- بخشی از افت صادرات خدمات را می‌توان به کاهش تعداد گردشگران ورودی به کشور نسبت داد. طبق آمار وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، تعداد گردشگران ورودی به کشور در سال ۱۳۹۶ حدود ۵.۱ میلیون نفر بود که به تدریج طی سالهای بعد افزایش یافت و به ۸.۱ میلیون نفر در سال ۱۳۹۸ رسید. بعد از بروز بحران همه‌گیری کووید در جهان، ایران نیز مشابه بسیاری از کشورهای جهان با افت گردشگر خارجی مواجه شد به نحوی که تعداد گردشگران ورودی در سال ۱۳۹۹ به حدود ۵۶۰ هزار نفر و در سال ۱۴۰۰ نیز به حدود ۱.۷ میلیون نفر رسیدند.

- کسری حساب خدمات در نیمه اول سال ۱۴۰۱، مجدداً تضعیف شد و به حدود منفی ۳.۴ میلیارد دلار رسیده که در مقایسه با مدت مشابه سال قبل، افت حدود ۵۴ درصدی داشته است. کسری حساب خدمات در حالی در نیمه نخست ۱۴۰۱ افزایش می‌یابد که در همین مدت صادرات خدمات با رشد ۷۷ درصدی همراه است. در واقع دلیل اصلی تشدید حساب خدمات در مدت مورد بررسی، افزایش بالاتر و حدود ۶۷ درصدی واردات خدمات و رسیدن به رقم ۸ میلیارد دلار واردات در این حوزه است.

حساب سرمایه

حساب سرمایه، میلیارد دلار

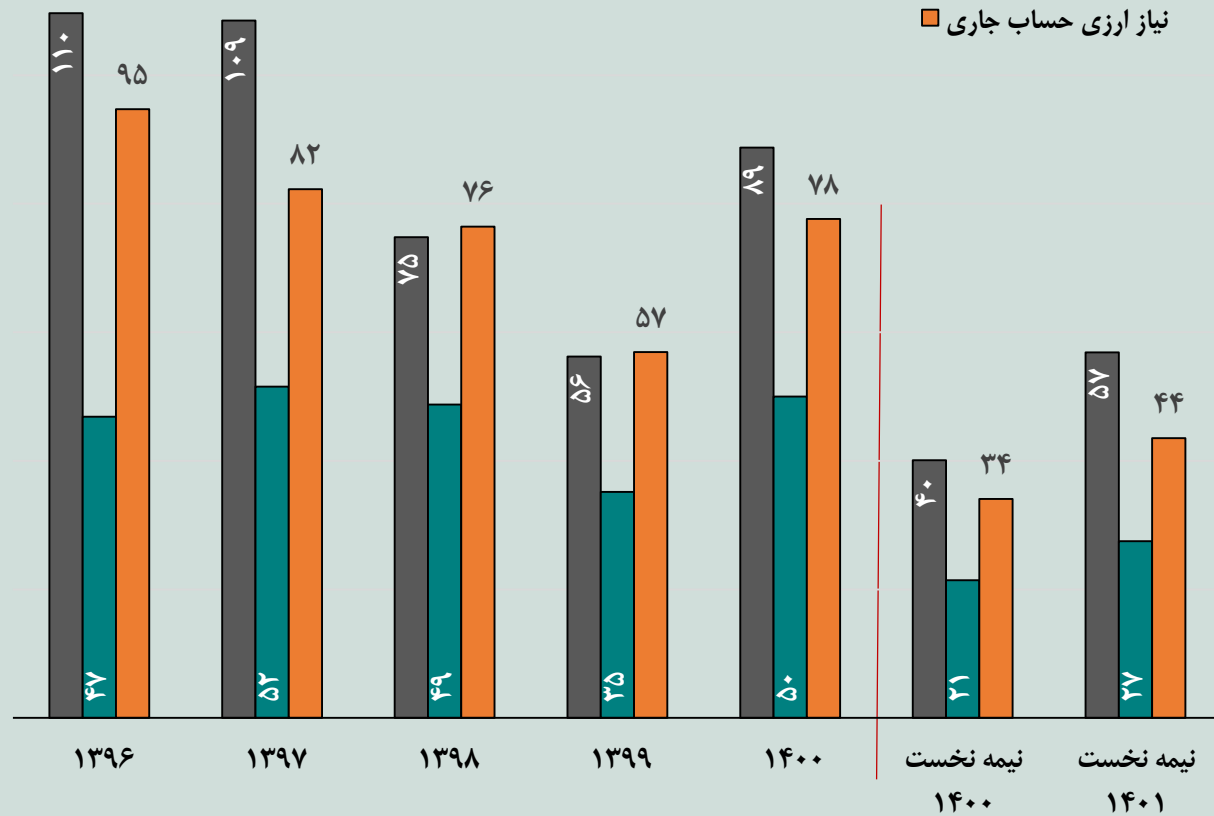
- در گزارشات بانک مرکزی، معمولاً دو حساب سرمایه و مالی توأمأ ارائه می‌شوند که حساب سرمایه تراز پرداخت‌ها عمدتاً شامل انتقالات سرمایه‌ای (بخشش بدهی‌ها یا انتقالات مهاجران) و حساب مالی شامل مبادلات انجام شده در سرفصل‌های سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، سرمایه‌گذاری در سبد مالی، سایر سرمایه‌گذاری‌ها و تغییرات دارایی‌های ذخیره است. خالص حساب سرمایه در تراز پرداخت‌ها ناظر به برآیند دو حساب سرمایه و مالی است.

- طبق آمارهای بانک مرکزی، خالص حساب سرمایه در نیمه اول سال ۱۴۰۱، مجدداً تضعیف شد و از حدود منفی ۶.۳ میلیارد دلار در نیمه ابتدایی سال قبل به حدود منفی ۱۲.۸ میلیارد دلار رسید که از کل رقم خالص حساب سرمایه سال ۱۴۰۰ (منفی ۱۲.۲ میلیارد دلار) هم کمتر است.

- با توجه به عدم انتشار اطلاعات مربوط به اجزای حساب سرمایه کشور برای نیمه نخست ۱۴۰۱، بخشی از تضعیف این حساب را می‌توان به خروج سرمایه از کشور و عدم جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نسبت داد. ضمناً همان‌طور که قبلاً اشاره شد، حساب سرمایه یکی از عوامل با تاثیر تضعیف‌کننده بر موازنه کل تراز پرداخت‌های کشور در نیمه نخست ۱۴۰۱ بوده است.

نیاز ارزی حساب جاری و میزان پوشش آن

- کل عایدات ارزی
- عایدات ارزی غیرنفتی
- نیاز ارزی حساب جاری

یکی از شاخص‌های مهم ارزیابی وضعیت دریافت‌ها و پرداخت‌های ارزی کشور، میزان پوشش نیاز ارزی حساب جاری توسط درآمدهای ارزی است. نیازهای ارزی کشور مشتمل بر کل واردات کالاها، واردات خدمات، پرداخت در قالب حساب‌های درآمد و انتقالات جاری است. کل عایدات ارزی نیز از محل صادرات کالاها و خدمات و همچنین دریافت‌ها از محل حساب درآمد و انتقالات جاری، حاصل می‌شود.

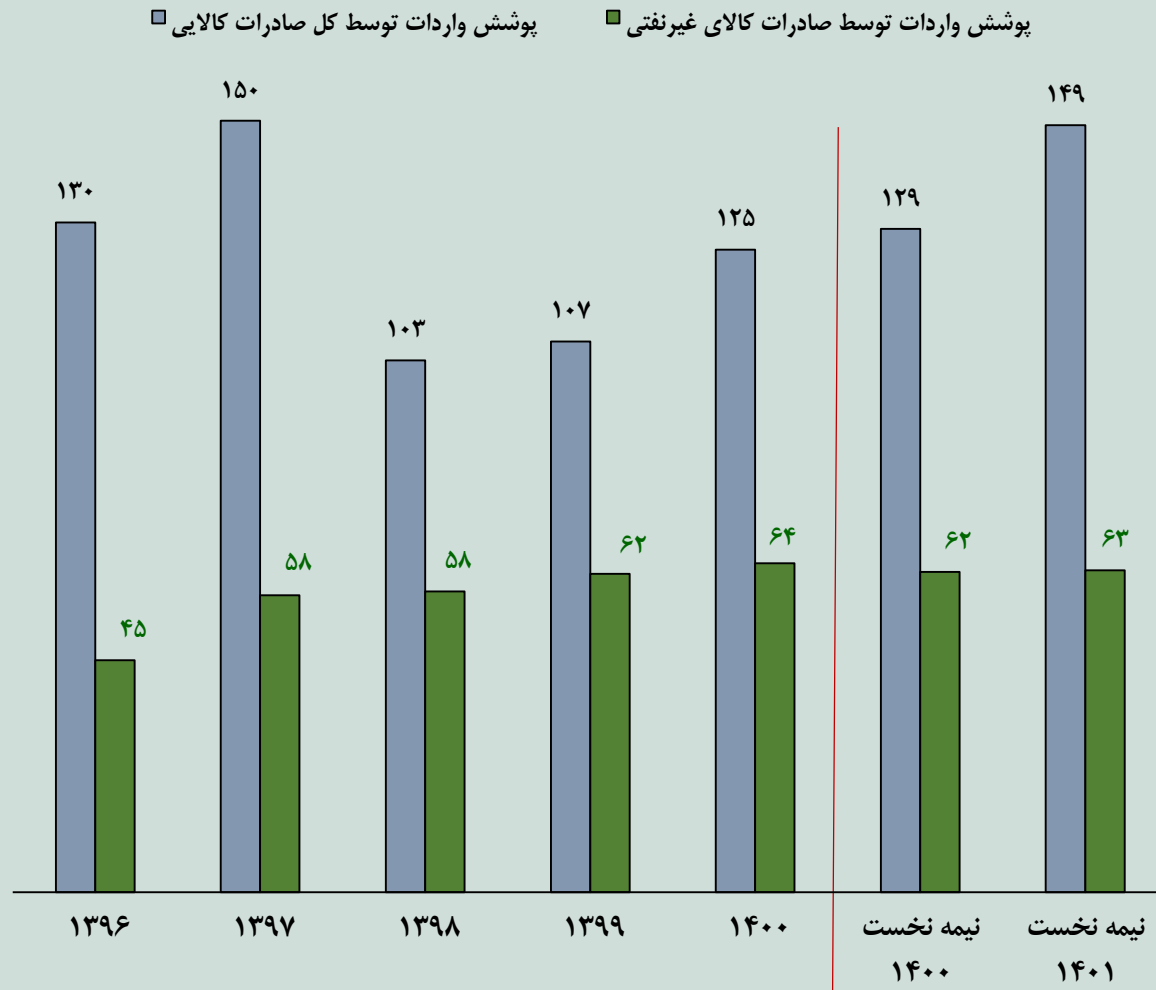
بررسی آمارهای مربوط به مقایسه کل عایدات ارزی با نیاز ارزی حساب جاری طی سال‌های ۱۳۹۶ الی ۱۴۰۰ و نیمه نخست سال ۱۴۰۱ نسبت به مدت مشابه سال قبل، نشان می‌دهد که باستثنای سال‌های ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹ در مابقی مقاطع زمانی، مجموع عایدات ارزی قادر به تامین نیاز ارزی حساب جاری بوده است. طی نیمه نخست ۱۴۰۱ نیز مزاد ۱۳.۴ میلیارد دلاری درآمدهای ارزی کشور در قیاس با نیاز ارزی برای واردات و پرداخت‌ها مشاهده می‌شود.

با توجه به ماهیت و نوسانات حاکم بر درآمدهای نفتی و به منظور ارزیابی نقش درآمدهای ارزی غیرنفتی با هدف تقویت اثربخشی آن، معمولاً نیاز ارزی حساب جاری با درآمدهای ارزی غیرنفتی نیز مقایسه می‌شود. چنانچه بررسی میزان تامین نیاز ارزی کشور به عایدات ارزی غیرنفتی معطوف شود، مشخص می‌شود که در کلیه سال‌ها همواره درآمد ارزی غیرنفتی کمتر از پرداخت‌های ارزی کشور بوده است. طی بازه زمانی مورد بررسی، حداکثر میزان تامین نیاز ارزی حساب جاری توسط درآمد ارزی غیرنفتی برابر با ۶۴ درصد در سال ۱۴۰۰ و کمترین نیز مربوط به سال ۱۳۹۶ و برابر با ۴۹ درصد بوده است.

در نیمه ابتدایی سال ۱۴۰۱ نسبت عایدات ارزی غیرنفتی به نیاز ارزی حساب جاری برابر با ۶۳ درصد بوده که به دلیل رشد تقریباً یکسان نیاز ارزی حساب جاری و درآمد ارزی غیرنفتی، برابر با رقم مدت مشابه سال قبل است.

نسبت پوشش کالایی

پوشش واردات توسط صادرات کالایی، درصد

- یکی از شاخص‌های ارزیابی وضعیت تجارت کالایی یک کشور، نسبت پوشش واردات توسط صادرات کالا است. این نسبت نشان می‌دهد که تا چه میزان درآمدهای حاصل از صادرات کالایی برای تامین نیازهای ارزی واردات کالاها، کفایت می‌کند. چنانچه نسبت مزبور برای کل صادرات کالایی محاسبه شود، برای نیمه نخست سال ۱۴۰۱ مشخص می‌شود که مجموع صادرات کالایی (نفتی و غیرنفتی) با مازاد حدود ۴۹ واحد درصدی، کل نیاز ارزی واردات کالایی کشور را در این بازه زمانی تامین کرده است.

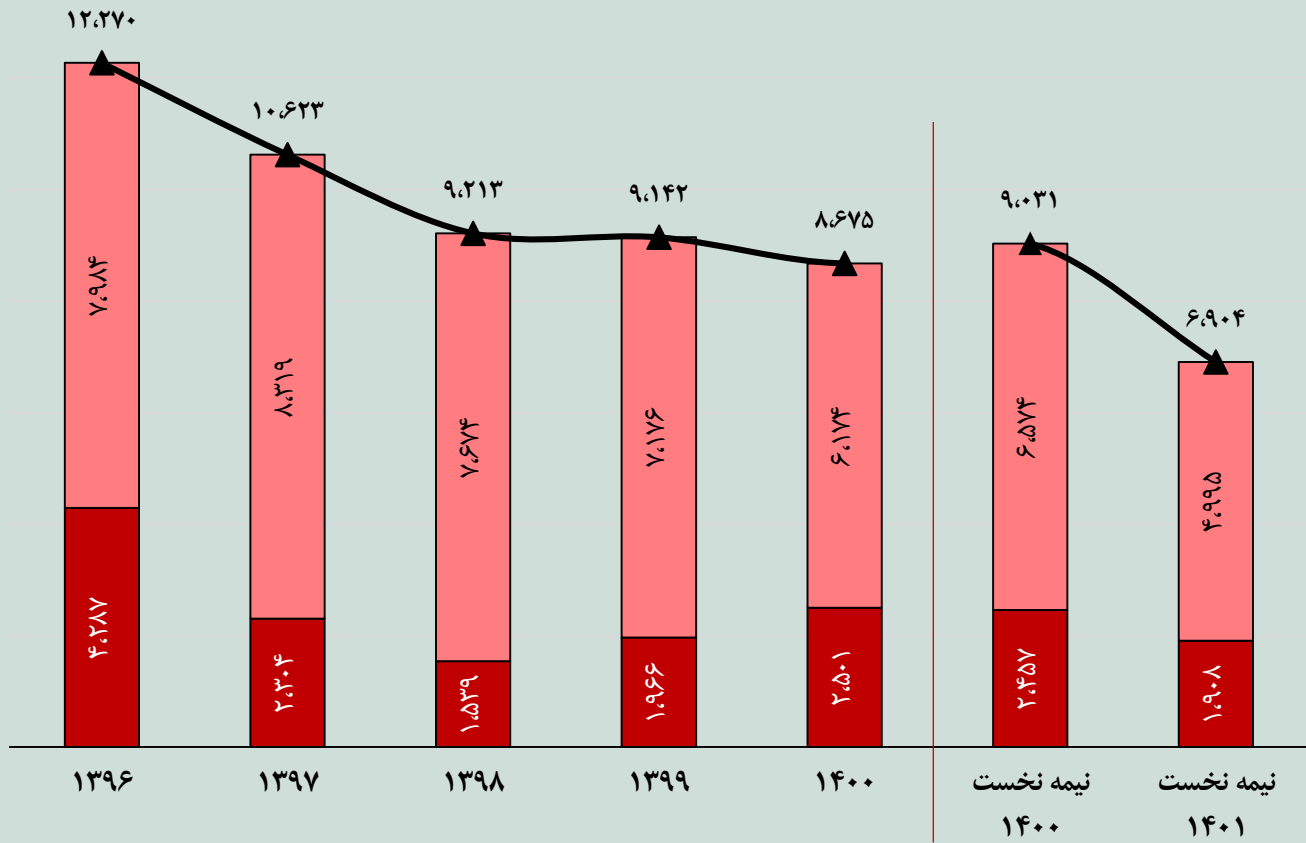
- این در حالی است که اگر صرفاً درآمدهای صادرات کالایی غیرنفتی را در نظر بگیریم، نسبت مزبور برای نیمه نخست ۱۴۰۱ حدود ۶۳ درصد می‌شود که اگرچه نشان‌دهنده عدم کفایت درآمدهای غیرنفتی کشور برای تامین نیاز ارزی واردات کالایی و لزوم استفاده از منابع نفتی است، ولی از حیث مقایسه با ارقام مشابه طی سالهای ۱۳۹۶ الی ۱۳۹۹ رقم بالاتری، و تقریباً مشابه رقم کل سال ۱۴۰۰ است.

- هر دو نسبت پوشش واردات کالایی توسط کل صادرات کالایی و پوشش واردات توسط صادرات کالایی غیرنفتی در نیمه نخست سال ۱۴۰۱ در مقایسه با مدت مشابه سال ۱۴۰۰ بهبود یافته که ناشی از بهبود قابل توجه عملکرد صادرات نفتی و همچنین رشد صادرات غیرنفتی کشور در این مدت است.

بدهی ارزی

بدهی‌های خارجی - میلیون دلار

■ میان مدت و بلندمدت ■ کوتاه مدت

• روند عمومی بدهی‌های خارجی ایران طی سال‌های ۱۳۹۶ الی ۱۴۰۰، نزولی است و روند کاهنده مزبور طی نیمه نخست سال جاری نیز مشاهده می‌شود. در پایان شهریور ۱۴۰۱، کل بدهی ارزی ایران بدون احتساب معوقه‌ها، حدود ۶.۹ میلیارد دلار بوده که ۷۲ درصد از آن مربوط به بدهی‌های میان و بلندمدت و ۲۸ درصد آن مربوط به بدهی‌های کوتاه‌مدت بوده است. با احتساب معوقه‌ها به ارزش ۱.۴۵ میلیارد دلار، کل بدهی‌های خارجی کشور در پایان شهریور ۱۴۰۱ برابر با ۸.۳۶ میلیارد دلار اعلام شده که رقم متناظر با آن در نیمه نخست سال ۱۴۰۰ برابر با ۱۰.۶ میلیارد دلار بوده است. در مقایسه با نیمه نخست سال قبل، کل بدهی‌های ارزی خارجی بدون احتساب معوقه‌ها در نیمه ابتدایی سال جاری، با کاهش برای بدهی‌های کوتاه‌مدت و همچنین بدهی‌های میان و بلندمدت همراه است.

• با توجه به کسب درآمدهای نفتی، میزان تمایل و استفاده ایران از منابع ارزی خارجی در قالب ایجاد بدهی‌های خارجی، در مقایسه با سایر اقتصادهای در حال توسعه، اغلب در سطحی پایین است. اگرچه ممکن است به دلیل شرایط تحریم و همچنین امکان کسب درآمدهای صادرات نفتی، نهادهای بین‌المللی نیز درخواست احتمالی دریافت وام و یا کمک مالی ایران را نپذیرند.

❖ تفکیک بدهی‌های خارجی به کوتاه‌مدت و بلندمدت براساس سررسید اولیه صورت گرفته است. درضمن، بهره متعلقه به روش تعهدی محاسبه و در آمار بدهی‌های کوتاه مدت منظور می‌شود.

نکات قابل توجه

- درآمدهای صادرات نفتی نقش مسلط و مهمی در تامین نیازهای ارزی کشور دارد و درآمد ارزی غیرنفتی کشور به دلیل پایین بودن سطح و عدم رشد معنادار، قادر به تامین حدود ۶۳ درصد از نیاز ارزی برای کل پرداخت‌های ارزی کشور (کالاها و خدمات و سایر پرداختی‌ها) است.
- مقایسه آمار گمرک با آمار مندرج در گزارش تراز پرداخت‌های بانک مرکزی نشان می‌دهد که؛
 - طبق آمار مقدماتی گمرک ایران، صادرات بدون نفت خام ایران طی نیمه نخست ۱۴۰۱ حدود ۲۴.۲ میلیارد دلار بوده در حالی که بر اساس آمار ترازپرداخت‌های بانک مرکزی، صادرات غیرنفتی ایران در همین مدت حدود ۲۱.۲ میلیارد دلار اعلام شده است. علت تفاوت حدود ۳ میلیارد دلاری مزبور می‌تواند به دلیل احتساب برخی اقلام و فراورده‌های نفتی در آمار گمرک و همچنین احتساب صادرات بر مبنای مبالغ فوب در آمار بانک مرکزی باشد.
 - واردات کالایی طی نیمه اول ۱۴۰۱ حدود ۲۶ میلیارد دلار از سوی گمرک اعلام شده است در حالی که آمار استفاده شده در تراز پرداخت‌ها رقمی برابر با ۳۴ میلیارد دلار را برای مدت مزبور نشان می‌دهد. تفاوت ۸ میلیارد دلاری مربوط به ارزش واردات، ممکن است به دلیل عدم درج و یا احتساب برخی اقلام وارداتی در آمار گمرک ایران و همچنین فوب بودن قیمت‌ها در آمار بانک مرکزی باشد که تفاوت قابل توجه فوق را موجب شده است.
- طبق آمار بانک مرکزی، میانگین نرخ ارز آزاد در شهریور ۱۴۰۱ حدود ۲۹.۶ هزار تومان و طی نیمه نخست همین سال برابر با ۲۸.۷ هزار تومان برای هر دلار امریکا بوده که به ترتیب نسبت به ارقام مشابه در شهریور ۱۴۰۰ حدود ۹ درصد و نسبت به نیمه اول سال قبل، حدود ۱۶.۷ درصد افزایش داشته است. طبق آمار گمرک، صادرات کالای بدون نفت خام ایران طی نیمه نخست ۱۴۰۱ با وجود افزایش ۱۳.۳ درصدی ارزش، با ۱۲.۶ درصد افت مقداری مواجه شده و به عبارتی رشد ارزشی صادرات طی مدت مزبور صرفاً ناشی از افزایش حدود ۳۰ درصدی میانگین بهای قیمت صادراتی بوده است. بررسی توأم رشد واقعی صادرات (مقداری) با افزایش نرخ ارز در همین مدت، حاکی از عدم امکان استفاده صادرکنندگان از فرصت افزایش نرخ ارز در راستای افزایش تولید برای صادرات است که علت آن را می‌توان به دلایلی از جمله محدودیت‌های اعمالی در قالب الزام به فروش ارز و با نرخی کمتر در سامانه نیما و همچنین تغییرات دفعی مقررات و اعمال محدودیت‌های صادراتی برای برخی کالاها نسبت داد.